

ПРИНЦИП КУЛЬТУРОВІДПОВІДНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЗАКЛАДУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито проблему реалізації принципу культуровідповідності у підготовці майбутніх учителів початкової школи через вивчення навчальних предметів професійного блоку навчального плану підготовки бакалаврів спеціальності 013 Початкова освіта. Доведено актуальність даного питання, про що свідчить належна кількість опублікованих праць науковцями різних галузей наук.

У дослідженні проаналізовано твердження окремих науковців щодо тлумачення принципу культуровідповідності, його ролі в розвитку освіти. Доведено, що на сьогодні принцип культуровідповідності має бути наскрізним в освітньому процесі. Він означає оволодіння особливостями національної та загальнолюдської культури, духовно-моральних основ життя людини, народу. Наголошується на важливості реалізації принципу культуровідповідності у всій педагогічній діяльності, змісті й методиці навчання і виховання підростаючого покоління в Новій українській школі. А для цього потрібно підготувати майбутніх учителів, які будуть здійснювати освітній процес, побудований на національних та загальнолюдських цінностях, навчатимуть своєї культури та виховуватимуть толерантне ставлення до культур інших народів.

Проаналізовано нормативні документи (Державний стандарт вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта, Державний стандарт початкової освіти, Концепцію Нової української школи) щодо підготовки майбутніх учителів початкової школи з урахуванням принципу культуровідповідності.

Представлено окремі предмети фахового блоку навчального плану («Література Переяславицини», «Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ», «Теорія і методика виховної роботи»), які реалізують принцип культуровідповідності. Виділені загальні, фахові компетентності, які формуються у процесі вивчення навчальних курсів, а також програмні результати дисциплін. Наведені приклади тем, які найбільше спрямовані на формування культурної компетентності в майбутніх учителів закладу початкової освіти та реалізації принципу культуровідповідності.

Ключові слова: принцип культуровідповідності, культурна компетентність, загальні компетентності, фахові компетентності, програмні результати навчання, підготовка фахівців, заклад початкової освіти, Нова українська школа, державні освітні документи.

Важливим завданням у напрямі інтеграції України до європейського простору, орієнтації на загальноєвропейські рекомендації та вимоги є реформування вищої освіти, підготовки майбутніх спеціалістів, насамперед, учителів з урахуванням принципу культуровідповідності. На розвиток освіти впливають різноманітні фактори та педагогічні умови. Цей процес визначається багатьма принципами. Одним з основних, на нашу думку, є принцип культуровідповідності, який передбачає організацію освітнього процесу з урахуванням особливостей багатьох культур і, насамперед, досконале вивчення специфіки української народної культури.

Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі принципу культуровідповідності у фаховій підготовці майбутніх учителів закладу початкової освіти.

Досліджуючи дане питання, ми проаналізували твердження окремих науковців щодо тлумачення принципу культуровідповідності, його ролі у розвитку освіти. Як зазначає О. Сухомлинська, культуровідповідність – це педагогічний принцип, що відображає відповідність виховання дітей вимогам культури тієї спільноти, народу, середовища і часу, в яких відбувається освітній процес [3, с. 442]. Принцип культуровідповідності був висунутий у ХІХ ст. німецьким педагогом Ф. Дістервегом, який вважав, що дитину необхідно формувати відповідно до вимог культури і науки: «У вихованні необхідно брати до уваги умови місця і часу, в яких народилася людина або доведеться їй жити, одним словом – всю сучасну культуру в широкому й всеохоплюючому сенсі слова, особливо культуру країни, яка є батьківщиною учня» [3, с. 442].

Головна мета виховання, за Ф. Дістервегом, – це гармонійно розвинена особистість. Він виділив принципи: природовідповідності (виховання має здійснюватися відповідно до природи дитини, враховуючи її вікові та психологічні особливості, розвиток індивідуальних особливостей дитини); культуровідповідності (у процесі виховання передавати підростаючому поколінню досягнення культурної спадщини рідного народу, а також світової культури); наочності [5].

Розвиток особистості в гармонії з національною і загальнолюдською культурою залежить від її цілісних підстав. Ця закономірність обумовлює принцип культуровідповідності. Твердження Ф. Дістервега про те, що «кожна людина – продукт свого часу» набуває нового актуального змісту. Сучасне трактування принципу культуровідповідності передбачає неодмінне правило: виховання і освіта людини повинні ґрунтуватися на синтезі національних і загальнолюдських цінностей і будуватися з урахуванням особливостей етнічної та регіональної культур. У свою чергу, принцип культуровідповідності, взаємодіючи з принципом природовідповідності, визначає необхідні суспільні умови, зміст і цінності, обсяг і критерії освоєння особистістю соціокультурного досвіду в процесі соціалізації.

Принцип культуровідповідності, за словами О. Сухомлинської, був особливо важливий у період революції 1848 р., коли розбудовувалися європейські держави за національними критеріями, і культуромовні традиції та ознаки лягли в основу створення національних систем освіти [3, с. 443].

З відродженням незалежності України й розбудови національної системи освіти у 1990-х рр. ХХ ст. принцип культуровідповідності актуалізується й поступово посідає одне з цільних місць серед загально-педагогічних принципів. На нашу думку, на сьогодні, в умовах війни, коли Україна в чергове відстоює свою незалежність, демонструючи всьому світу незламність, народну єдність, принцип культуровідповідності є актуальним та має бути наскрізним в освітньому процесі. Принцип передбачає відповідність навчання й виховання дітей і молоді «національно специфічній, соціально, культурно орієнтованій матриці народу, що проживає на певній території і нерозривно пов'язаний з історією, наукою, традиційно-побутовою культурою, є способом долучення до загальнолюдської культури як універсальної системи пристосування людського суспільства до різноманітних умов природного і соціального середовища у їх часовому вимірі» [3, с. 443].

Принцип культуровідповідності має пронизувати всю педагогічну діяльність, входить складовою у зміст і методику навчання і виховання підростаючого покоління в Новій українській школі. А для цього потрібно підготувати майбутніх учителів, які будуть здійснювати освітній процес, побудований на національних і загальнолюдських цінностях, навчатимуть учнів своєї культури та виховуватимуть толерантне ставлення до культур інших народів.

Враховуючи нові освітні документи, зокрема Концепцію Нової української школи (затверджена 2016 р.), ми переконані, що одним із важливих підходів у фаховій підготовці майбутнього вчителя початкової школи є реалізація принципу культуровідповідності, що означає опанування особливостями національної та загальнолюдської культури, духовно-моральними основами життєдіяльності людини і людства, а також культурними основами сімейних, соціальних явищ і традицій.

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти (затверджений 2018 р.) [2], Концепції Нової української школи [4], метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості. Мета досягається через формування ключових компетентностей у молодших школярів. Серед одинадцяти ключових компетентностей виділена культурна компетентність [4, с. 13], яка формується через реалізацію принципу культуровідповідності. Задля того, щоб майбутні вчителі мали змогу втілювати в практику освітнього процесу принцип культуровідповідності, ми повинні навчити їх цьому, а також у фаховій підготовці реалізовувати цей принцип. Так, у Державному стандарті вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта, серед зазначених загальних компетентностей, виділено «здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань [1, с. 7]. Тому важливо у фаховій підготовці майбутніх учителів початкової школи здійснювати освітній процес з урахуванням та реалізацією принципу культуровідповідності.

Низка навчальних предметів фахового блоку навчального плану підготовки бакалаврів спеціальності 013 Початкова освіта спрямована на реалізацію принципу культуровідповідності. Так, на першому курсі здобувачі освіти вивчають інтегрований курс «Дитяча література. Література Переяславщини». Навчальний предмет «Література Переяславщини» забезпечує реалізацію принципів культуровідповідності та регіональності. Він передбачає розкриття творчості письменників, літературних надбань Переяславщини. Вивчаючи дану дисципліну, здобувачі освіти знайомляться з творчістю видатних майстрів слова Переяславщини, багатством ідейно-художнього змісту творів талановитих митців. У процесі вивчення дисципліни «Література Переяславщини» в здобувачів вищої освіти повинні бути сформовані такі компетентності: *загальні* – здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області; *фахові* – здатність до збору, інтерпретації та застосування даних у сфері початкової освіти із використанням методів наукової діяльності до формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти; здатність доносити до фахівців і нефакхівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення, власний досвід та аргументувати їх на засадах партнерської взаємодії в умовах початкової школи; *програмові результати* – організувати монологічну, діалогічну та полілогічну форми спілкування з молодшими школярами, іншими учасниками освітнього процесу, представниками громади, поважаючи права людини та суспільні цінності; формувати судження, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти.

Наведемо приклади тем, вивчення яких, на нашу думку, найбільше сприяють реалізації принципу культуровідповідності: «Творчість Г. Сковороди і Т. Шевченка на Переяславській землі», «Творча спадщина М. Хераскова і М. Максимовича. Їх зв'язок із Переяславиною», «Переяслав у творах єврейського письменника Шолом-Алейхема», «Творчість сучасних майстрів слова Переяславщини» та ін. Вивчаючи ці теми студенти знайомляться з культурою, традиціями, які притаманні Переяславській землі, де проходять їх найкращі студентські роки. Ця дисципліна вчить знати культуру, звичаї, традиції свого народу та толерантного ставлення до культурної спадщини інших.

На другому курсі студенти бакалаврату спеціальності «Початкова освіта» вивчають навчальну дисципліну «Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ», спрямовану на забезпечення студентів знаннями про сучасні досягнення методики, якими повинні оволодіти майбутні вчителі початкових класів при викладанні інтегрованого курсу «Я досліджую світ»; підготовку їх до розробки планів-конспектів та проведення уроків, позаурочної і позакласної роботи з курсу «Я досліджую світ»; ознайомлення студентів

з нормативними документами та вимогами Нової української школи. У процесі вивчення дисципліни «Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ»» в здобувачів освіти повинні бути сформовані такі компетентності: *загальні* – здатність реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; *фахові* – здатність здобувачів освіти аналізувати Типові освітні програми Нової української школи (природнична, громадянська, історична освітні галузі, інтегрований курс «Я досліджую світ»); здатність розуміти процеси інтеграції в освітньому середовищі, передбачати очікувані результати навчання учнів, здійснювати оцінювання, висловлювати власні думки, критично мислити; здатність до моделювання змісту відповідно до очікуваних результатів навчання, добору оптимальних форм, методів, технологій та засобів формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у процесі вивчення освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти; *програмові результати* – знати вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, індивідуальні відмінності в перебігу пізнавальних процесів учнів початкової школи, закономірності та теорію процесу навчального пізнання, сучасні навчальні технології; уміти використовувати основи філософських знань для формування світоглядної позиції шляхом використання наукового знання та реалізації методів для формування власного світогляду; моделювати процес навчання учнів початкової школи певного предмету: розробляти проекти уроків, методику роботи над окремими видами завдань.

Наведемо приклади тем, при вивченні яких реалізується принцип культуровідповідності: «Методика формування суспільствознавчих понять «культура», «правила поведінки» на уроках «Я досліджую світ»», «Методика формування поняття «держава», «символи України», «державні свята» на уроках «Я досліджую світ»», «Методика формування громадянських якостей молодших школярів при вивченні інтегрованих уроків «Я досліджую світ»» та ін.

На третьому курсі студенти спеціальності «Початкова освіта» вивчають навчальну дисципліну «Теорія і методика виховної роботи». Мета курсу полягає в отриманні уявлення про виховання молодших школярів, навчити орієнтуватися в закономірностях, принципах процесу виховання; опанувати знаннями про різні форми, методи, засоби виховання; оволодіти навичками аналізу виховного процесу і проблемних педагогічних ситуацій у сім'ї, колективі; розвивати практичні вміння, що забезпечують творчість та ініціативу в різних видах діяльності. У процесі вивчення дисципліни «Теорія і методика виховної роботи» в здобувачів освіти повинні бути сформовані такі компетентності: *загальні* – здатність навчатися й оволодівати сучасними знаннями, зокрема, інноваційними методичними підходами, сучасними системами, методиками, технологіями навчання, розвитку й виховання учнів початкової школи; чинним нормативним забезпеченням початкової освіти тощо; наявністю ціннісно-орієнтаційної позиції; загальнокультурна ерудиція, широке коло інтересів; розуміння значущості для власного розвитку історичного досвіду людства; розуміння сутності і соціальної значущості майбутньої професії; збереження національних духовних традицій; розуміння переваг здорового способу життя та прийняття їх як власних цінностей; *фахові* – здатність до розвитку учнів початкової школи як суб'єктів освітнього процесу на основі знань та умінь про їхні вікові, індивідуальні особливості та соціальні чинники розвитку; здатність до проєктування, організації, оцінювання, рефлексії та коригування освітнього процесу в початковій школі; здатність управляти власними емоційними станами, налагоджувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу, формувати мотивацію здобувачів початкової освіти до навчання та організувати їхню пізнавальну діяльність; *програмові результати* – планувати та організувати освітній процес у початковій школі, позаурочні й позашкільні заняття та заходи, використовуючи різні організаційні форми навчання та типи занять, із дотриманням принципів науковості, культуровідповідності, природовідповідності та вимог нормативних документів початкової школи.

Пропонуємо приклади тем, вивчення яких забезпечує реалізацію принципу культуровідповідності: «Суть процесу виховання. Принципи виховання», «Позакласна і позашкільна виховна робота», «Виховна робота класовода, її планування та облік», «Взаємодія школи і сім'ї у вихованні молодших школярів», «Основні напрями виховання молодших школярів» та ін. Також, навчальна дисципліна передбачає вивчення здобутків етнопедagogіки, зокрема організацію освітнього процесу в початковій школі з урахуванням особливостей багатьох культур, досконале вивчення специфіки української народної культури, традицій, звичаїв, обрядів, що й передбачає принцип культуровідповідності.

У процесі роботи над розробкою виховних заходів, ми націлюємо студентів на те, щоб виховна робота була різнопланова, теми актуальні, реалізовували всі принципи виховання. Важливо наголосити на тому, що на сьогодні Україна володіє неоціненним багатством, яким є українська історія, мова, культурна автентичність, звичаї і традиції, народне мистецтво. Важливо, щоб майбутні вчителі початкової школи зуміли донести це до молодших школярів, навчили їх зберігати й примножувати, популяризувати це багатство у своїй та інших країнах. Майбутні вчителі закладу початкової освіти повинні усвідомити важливість цієї справи та вміти переконати своїх учнів. Про необхідність реалізації цього завдання в освітньому процесі НУШ йдеться при вивченні фахових навчальних дисциплін («Дитяча література. Література Переяславщини», «Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ», «Теорія і методика виховної роботи»). Також студенти знайомляться з основними державними документами (Концепція Нової української школи, Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Державний стандарт початкової освіти, Типові

освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи), в яких прослідковуються ознаки культурологічної парадигми, що повинна стати основою освітнього процесу як у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи, так і у навчанні та вихованні молодших школярів.

Висновки. Отже, зважаючи на державні освітні документи, зокрема на Концепцію Нової української школи, Державний стандарт вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта, Державний стандарт початкової освіти, переконуємося, що важливим у фаховій підготовці майбутніх учителів закладів початкової освіти є принцип культуровідповідності, що означає оволодіння особливостями національної та загальнолюдської культури, духовно-моральними основами життя людини й народу в цілому, а також культурологічними основами сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій. Майбутній учитель Нової української школи має усвідомлювати власну національну ідентичність як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших народів. Ця здатність учителя є важливою у вихованні підростаючого покоління.

Використана література:

1. Державний стандарт вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта/Педагогіка для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. URL: <http://preschool.mdu.edu.ua/wpcontent/uploads/2020/10/80-2021.pdf>
2. Державний стандарт початкової освіти. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. Київ: Видавництво «Світоч», 2019. 336 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. Опанасенко Н.І. Історія педагогіки: навчально-методичний посібник. Київ : Гуляєва В.М., 2020. 177 с.

References:

1. Derzhavnyi standart vyshchoi osvity za spetsialnistiu 013 Pochatkova osvita haluzi znan 01 Osvita/Pedahohika dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [State Standard of Higher Education in the speciality 013 Primary Education]. URL: <http://preschool.mdu.edu.ua/wpcontent/uploads/2020/10/80-2021.pdf> (data zvernennia: 24.02.2023). [in Ukrainian]
2. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity (2019) [State Standard of Primary Education]. Typovi osvityni prohramy dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity: 1–2 ta 3–4 klasy. Kyiv: Vydavnytstvo «Svitoch». 336 s. [in Ukrainian]
3. Entsiklopediia osvity (2008) [Encyclopedia of education] / Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyi red. V.H. Kremen. Kyiv : Yurinkom Inter. 1040 s. [in Ukrainian]
4. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [Concept of the New Ukrainian School]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian]
5. Opanasenko N.I. (2020) Istoriia pedahohiky [History of Pedagogy] : navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv : Huliiava V.M. 177 s. [in Ukrainian]

Opanasenko N., Chernenko H. The principle of cultural relevance in the training of future specialists of primary education institutions

The article reveals the problem of implementing the principle of cultural relevance in the training of future primary school teachers through the study of subjects of the professional block of the curriculum for bachelors of the speciality 013 Primary Education. The relevance of this issue has been proved, as evidenced by the appropriate number of published works by scientists in various fields of science.

The study analyses the statements of individual scholars on the interpretation of the principle of cultural relevance and its role in the development of education. It is proved that today the principle of cultural relevance should be a cross-cutting principle in the educational process. It means mastering the peculiarities of national and universal culture, spiritual and moral foundations of human life and the people. The author emphasises the importance of implementing the principle of cultural relevance in all pedagogical activities, content and methods of teaching and upbringing of the younger generation in the New Ukrainian School. To do this, it is necessary to train future teachers who will carry out the educational process based on national and universal values, teach their own culture and foster a tolerant attitude towards the cultures of other peoples.

The author analyses the regulatory documents (State Standard of Higher Education in the speciality 013 Primary Education, State Standard of Primary Education, Concept of the New Ukrainian School) on the training of future primary school teachers with regard to the principle of cultural relevance.

The article presents individual subjects of the professional block of the curriculum (“Literature of the Pereiaslav Region”, “Methods of teaching the integrated course “I Explore the World”, “Theory and Methods of Educational Work”) that implement the principle of cultural relevance. The general, professional competences that are formed in the process of studying courses, as well as the programme outcomes of the disciplines are highlighted. The examples of topics that are most aimed at the formation of cultural competence in future teachers of primary education and the implementation of the principle of cultural relevance are given.

Key words: *principle of cultural relevance, cultural competence, general competences, professional competences, programme learning outcomes, training of specialists, primary education institution, New Ukrainian School, state educational documents.*